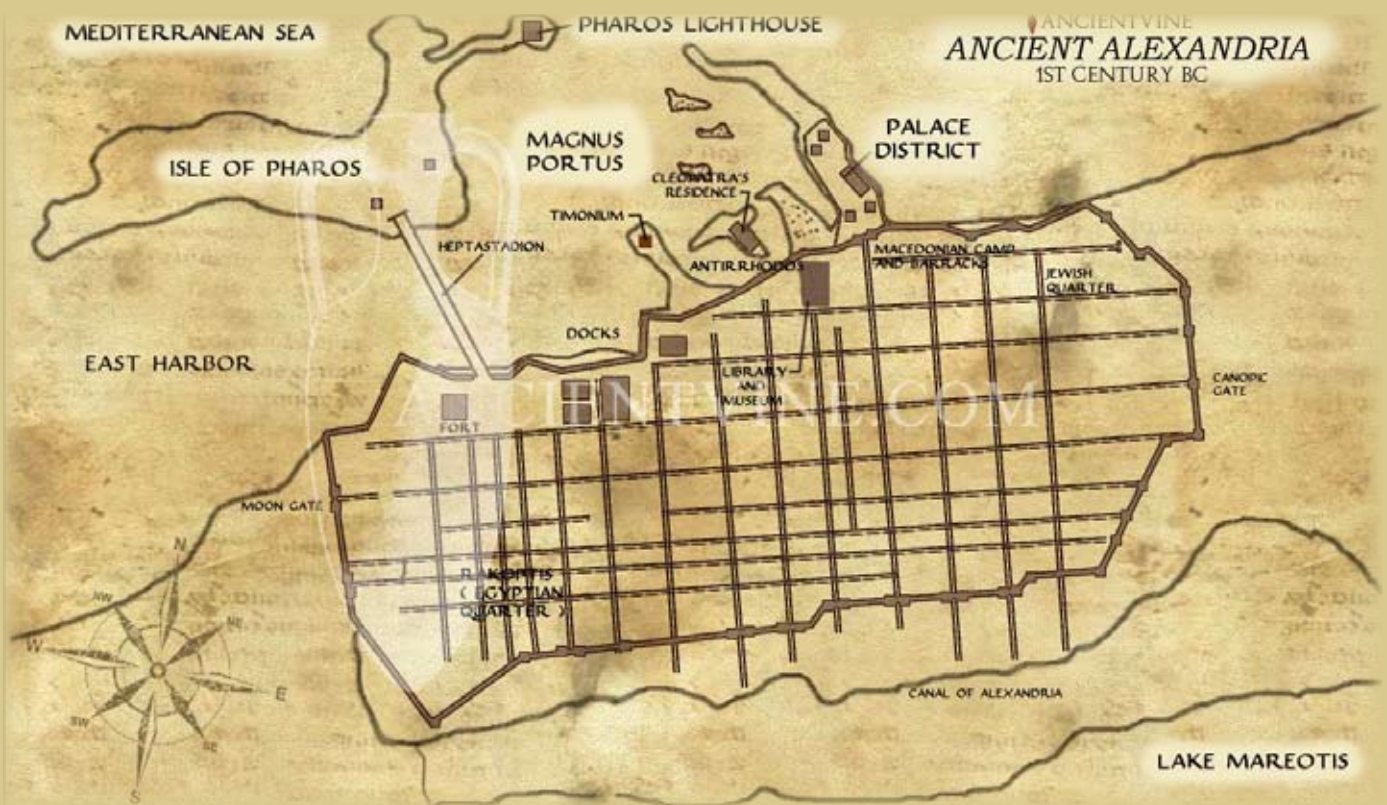

SPOŁECZNOŚCI TERAPEUTÓW I ESSEŃCZYKÓW (II W. P.N.E - I W. N.E.)

WOJCIECH BIEDROŃ

Projekt okładki
Redakcja i korekta
Redakcja techniczna
© Copyright by Wojciech Biedroń

Tytuł: Społeczności terapeutów i esencjyków (II w. p.n.e - I w. n.e.)

Wszelkie prawa zastrzeżone.

Nieautoryzowane rozpowszechnianie całości lub fragmentów niniejszej publikacji w jakiegokolwiek postaci jest zabronione. Wykonywanie kopii metodą kserograficzną, fotograficzną, a także kopiowanie książki na nośniku, filmowym, magnetycznym lub innym powoduje naruszenie praw autorskich niniejszej publikacji.

ISBN dla edycji ebooka 978-83-272-4073-6

Jeśli macie Państwo pytania, uwagi do publikacji, możecie skontaktować się z autorem pod adresem: e-mail: wojciech.biedron@onet.pl

Na okładce: mapa przedstawiająca Aleksandrię w I wieku p.n.e (ancientvine.com)

Wydanie II, Warszawa 2013

Published in Poland

Spis treści:

<i>Wstęp</i>	3
<i>Rozdz. I Filon Aleksandryjski i jego De vita contemplativa</i>	
<i>Diaspora żydowska w Aleksandrii</i>	5
<i>Filon - filozof i teolog</i>	9
<i>„O życiu kontemplacyjnym”</i>	18
<i>Rozdz. II Obyczajowość gminy aleksandryjskiej</i>	
<i>Terapeuci w De vita contemplativa</i>	28
<i>Społeczne poglądy</i>	38
<i>Największe święto wspólnoty</i>	43
<i>Uczty</i>	48
<i>Rozdz. III Palestyńska sekta esseńczyków i autorzy rękopisów z Qumran</i>	
<i>Esseńczycy według Filona, Flawisza i Pliniusza</i>	56
<i>Qumran, a wspólnota znad Morza Martwego</i>	68
<i>Zakończenie:</i>	
<i>terapeuci, esseńczycy i gmina z Qumran co ich łączy, a co dzieli?</i>	75
<i>Wykaz skrótów źródeł</i>	83
<i>Bibliografia</i>	84

Wstęp

Pod pojęciem terapeutów i esseńczyków należy rozumieć ugrupowania żydowskie, których członkowie oddzielili się od wyznawców oficjalnego judaizmu i stworzyli własne ideologie, sposób zachowywania się i modele życia. Wiele cech wspólnych obu ugrupowań skłania do analizy podobieństw i różnic pomiędzy nimi. Problem cezury czasowej oraz lokalizacja terapeutów i esseńczyków pod względem geograficznym nie jest łatwy do określenia. Miejscem osiedlenia się terapeutów poświadczonym przez źródło jest Egipt, a w szczególności Aleksandria. Inne sugestie dotyczące miejsca ich osadnictwa są tylko hipotezami. Esseńczycy byli bezpośrednio związani z Palestyną i przeważa w nauce pogląd, że ich główny ośrodek należy umiejscowić w Qumran. Na temat terapeutów brak jest pewnych informacji o czasie ich pojawienia się i istnienia w Aleksandrii. Autor źródła informującego o nich opisuje prawdopodobnie stan osadnictwa z I w n.e. Obecność esseńczyków natomiast jest poświadczona już w II w p.n.e. Przetrwali też jako organizacja prawdopodobnie do czasów wojny żydowskiej, czyli do około 68 r. n.e.

Powyższa praca stawia sobie za zadanie dokonanie szczegółowej analizy tekstu źródłowego Filona Aleksandryjskiego *De vita contemplativa* jako jedyne zachowanego przekazu informującego o terapeutach i spojrzenie w tym świetle na esseńczyków, którzy również znaleźli się na kartach dzieł Filona przede wszystkim w pracy *Quod omnis probus liber sit*. Dla potrzeb badawczych praca została podzielona na cztery zasadnicze rozdziały. W pierwszym zatytułowanym: „Filon Aleksandryjski i jego *De vita contemplativa*” zostały przedstawione ogólne warunki życia diaspory żydowskiej w Aleksandrii, gdzie narodziła się wspólnota terapeutów, następnie postać Filona i jego dorobek literacki oraz rozważania na temat jego dzieła. Drugi rozdział: „Obyczajowość gminy aleksandryjskiej” jest podzielony na podrozdziały związane ściśle z wewnętrzną analizą źródła czyli warstwą językową i semantyczną. W pewnych miejscach, gdzie nie jest możliwe dokonanie identyfikacji lub jedynym rozwiązaniem okazują się być hipotezy terapeuci są przedstawiani w odniesieniu do esseńczyków. Trzeci rozdział traktuje wyłącznie o esseńczykach i autorach rękopisów qumrańskich, którzy wykazują wzajemnie znacznie większe podobieństwa niż terpeuci i esseńczycy. Głównym źródłem informującym o esseńczykach oprócz Filona jest Józef Flawiusz i jego dzieła *Dawne Dzieje*

Izraela i Wojna Żydowska. Analizie została również poddana krótka wzmianka o esseńczykach Pliniusza w *Historii Naturalnej*. Ostatnią częścią powyższej pracy jest „Zakończenie: terapeuci, esseńczycy i gmina z Qumran co ich łączy, a co dzieli” ? stanowiąca zarówno jej podsumowanie, jak również odrębną część wskazującą na problemy, z którymi styka się badacz zajmujący się tą tematyką.

Na szczególną uwagę zasługuje praca rosyjskiej, nieżyjącej już autorki M. M. Elizarowej *Община терапевтов (Из истории ессе́йского общественно-религиозного движения I в. н. э.)*, Moskwa 1972., która pomimo upływu wielu lat, od chwili jej wydania, jest nadal w dużej części aktualna i stanowi jedną z nielicznych monografii poświęconych samym terapeutom. Z najważniejszych opracowań na wzmiankę zasługuje również syntetyczna praca Riaud *Les Therapeutes d'Alexandrie dans la tradition et la recherche critique jusqu'aux decouvertes de Qumran*, (Paris 1991), śledząca losy dyskusji i badań na temat terapeutów od czasów najdawniejszych do współczesnych. Dzięki bogatej bibliografii można spróbować dotrzeć jeszcze do wielu pozycji, których autor tej pracy z przyczyn obiektywnych niestety nie mógł wykorzystać. Spośród autorów zajmujących się problematyką esseńską należy wymienić głównie G. Verme, którego większość poglądów na ten temat pomimo upływu czasu jest ciągle uznawanych. Jeżeli chodzi o polskich autorów w dziedzinie Qumran należy wspomnieć nieżyjącego już W. Tylocha oraz P. Muchowskiego i Z. J. Kaperę. Z prac ogólnych pomocnych przy charakterystyce powyższej tematyki nie można zapomnieć o *Nowym Testamencie na tle epoki*, (Poznań-Warszawa-Lublin 1965) E. Dąbrowskiego, i najbardziej aktualnym *Wprowadzeniu do literatury międzytestamentalnej*, (Kraków 1994) pióra St. Mędali.

W badaniach krajowych problematyka terapeutów była traktowana marginalnie. Nieco większą uwagę poświęcano esseńczykom oraz Qumran chociaż nie próbowano analizować ich społeczności w sposób globalny, ani pod względem politycznym, ani religijnym czy społecznym. Autor powyższej pracy podjął się tego zadania czego wynikiem jest obecne studium. Szereg trudności natury obiektywnej m.in. w związku z gromadzeniem materiałów, wpłynęło na jego ostateczny kształt i czyni go poprzez to do końca niepełnym, z czego jako autor, zdaję sobie w pełni sprawę przyjmując wszystkie słowa uwagi i krytyki.

Uwaga: Z wersji elektronicznej, którą masz Czytelniku przed sobą zostały usunięte przypisy jak również terminologia wyrazów pisanych w języku starogreckim i hebrajskim.

I

Filon Aleksandryjski i jego *De vita contemplativa*

Diaspora żydowska w Aleksandrii

Hellenizacja Wschodu rozpoczęta przez Aleksandra Macedońskiego i kontynuowana przez jego następców przeżywała swoje nasilenie szczególnie w dwóch ośrodkach politycznych i kulturalnych, a mianowicie w Antiochii nad Orontesem i Aleksandrii w Egipcie. Założona przez Aleksandra Wielkiego w 332 r. p.n.e. i nazwana jego imieniem późniejsza metropolia szybko zdystansowała stolicę syryjską, która na skutek polityki Seleucydów polegającej na narzucaniu hellenizmu siłą, powoli traciła swe znaczenie na rzecz Aleksandrii. Nowo powstające miasto egipskie zostało umiejscowione na zachodnim krańcu Delt. Było położone na wąskim pasie lądu oddzielającym morze od jeziora Mareotis, które z kolei łączyło się poprzez kanały z jednej strony z Nilem a z drugiej z morzem Śródziemnym. W Aleksandrii znajdowały się dwa kompleksy portowe: morski oraz śródlądowy, umieszczony nad Mareotis. Od ujścia Nilu Aleksandrię dzieliło 14 kilometrów. Miasto szybko się rozwinęło; Diodor Sycylijski powołując się na dane rejestrów podatkowych twierdzi, że w jego czasach (to jest pod koniec I w p.n.e.) miało ono 300 000 wolnych mieszkańców. W Aleksandrii przeładowywano większość przeznaczonych na eksport towarów egipskiego pochodzenia m.in. zboże, papirus i tkaniny lniane. Handlowano również towarami miejscowymi takimi jak: ozdoby, fajans, tkaniny i inne. Aleksandria była także miastem, do którego przyjeżdżali uczeni, studenci, literaci. Nie wiadomo jak było zorganizowane miasto pod względem wewnętrznym, gdyż skąpe informacje podawane na ten temat przez źródła można interpretować na różne sposoby jak uważają Bravo i Wipszyc-ka. Żyły tutaj trzy grupy mieszkańców: obywatele, najemni żołnierze i Egipcjanie. Liczni byli również przedstawiciele innych nacji jak na przykład Żydzi, którzy zajmowali dwie spośród pięciu dzielnic miasta. Mieli oni ponadto zagwarantowany osobny status dający im możliwość

posługiwania się własnym prawem i tym samym zachowanie odrębnych obyczajów.

Niektórzy, jak na przykład Eugeniusz Dąbrowski, przypisują Aleksandrii miano najważniejszego ośrodka diaspory żydowskiej. „Palestyna zresztą, w czasie gdy Ptolemeusz zwracał się do arcykapłana jerozolimskiego, należała do Egiptu...” uważa Dąbrowski. Liczba Żydów aleksandryjskich dzięki sprzyjającym warunkom towarzyszącym ich migracji oraz polityce prowadzonej przez pierwszych Ptolemeuszów szybko wzrastała. Początkowo uzyskali oni dzielnicę leżącą nad morzem w pobliżu pałacu królewskiego. Ustanawiali własne prawa, mieli na swoim czele tzw. etnarchę, który był wspierany przez senat, który liczył siedemdziesięciu członków, na wzór Sanhedrynu jerozolimskiego. W miarę upływu czasu Żydzi zajęli drugą dzielnicę. Całą diasporę żydowską szacuje się na jeden milion, przy czym znaczna jej część zajmowała Aleksandrię. Anna Świderkówna podaje że było ich sto tysięcy. W tym czasie odpowiednio ludności greckiej i rdzennie egipskiej było siedem milionów. Żydzi mieszkający w Egipcie szybko przestali używać języka aramejskiego oraz przestali rozumieć język hebrajski. Mieszkając z dala od Jerozolimy musieli więc znaleźć nowy sposób oddawania czci Jahwe. Zaczęli gromadzić się w specjalnie przygotowanym budynku gdzie śpiewali psalmy, modlili się, czytali i wyjaśniali święte księgi. Miejsca te w miarę upływu czasu zaczęto nazywać synagogami (miejsce zebrań, miejsce zgromadzeń). Pozostawał jeszcze problem dotyczący świętych ksiąg Żydów, gdyż nie tylko starsze pokolenie asymilując się w nowym środowisku przestawało się komunikować w języku ojczystym, ale także młodzi Iraelici, urodzeni już i wychowani w Egipcie nie znali ani języka hebrajskiego ani aramejskiego. Potrzebny był więc przekład grecki, który zaczął powstawać jeszcze w pierwszej połowie III wieku. Przekład sporządzono a wokół niego jak pisze Świderkówna narodziły legendy. „Gdzieś w połowie II w. jakiś aleksandryjski Żyd, zapewne wysoki urzędnik na dworze króla Ptolemeusza VI Filometora, opowiedział, być może, po raz pierwszy historię greckiego tłumaczenia hebrajskiej Biblii, po raz pierwszy też używając na jej określenie słowa Biblia.

Do Jerozolimy zostało wyprawione poselstwo. Ptolemeusz ofiarował wspaniałe dary dla Świątyni i poprosił o przysłanie odpowiednich tłumaczy. Arcykapłan Eleazar wyraził zgodę i wybrał siedemdziesięciu dwóch, po sześciu z każdego pokolenia Izraela uczonych, którzy rozpoczęli

pracę nad tekstem. Przekład nazwano Septuagintą (septuaginta łac. siedemdziesiąt) i określeniem tym objęto całość greckiego tekstu. „Początkowo przetłumaczono tylko Pięcioksiąg (Torę), później stopniowo i inne księgi” pisze Dąbrowski. Dalej zauważa, że: „powstanie Septuaginty było niewątpliwie do pewnego stopnia `uświęceniem` języka greckiego. Teraz można już było swobodnie zająć się uzgadnianiem religii Izraela z osiągnięciami greckiej kultury. I w tym należy upatrywać cechy znamienne tego ruchu, który nazywamy `judaizmem aleksandryjskim`.” Samo pojęcie obejmuje nie tylko pewną ideę uczonych żydowskich, która wyrażała się między innymi w wywieraniu wpływu na świat pogański poprzez ożywioną działalność piśmienniczą, ale także dążenie do uczynienia z judaizmu religii uniwersalnej. Pomędzy Żydami, a Grekami ciągle dochodziło do konfliktów. Septuaginta była pierwszym, ale nie ostatnim przekładem greckim jednak zapoczątkowała pewien zwrot we wzajemnych stosunkach. Samym Żydom przestała szybko służyć - powodem była w przekonaniu ortodoksyjnych Żydów swoboda tłumaczenia. W Aleksandrii powstawała także literatura tworzona przez Żydów po grecku, a jej adresatem był czytelnik żydowski. Daje to wyraźny dowód fascynacji twórczością greckich pisarzy i gotowości ich naśladowania. Przykładem może być fakt, że „około 160 roku p.n.e.aleksandryjski Żyd Aristobulos po raz pierwszy posłużył się metodą alegorycznej interpretacji tekstów literackich, stworzoną przez greckich filologów dla objaśnienia Biblii. Głosił on także, że „Pitagoras, Platon i niektórzy poeci (Homer, Hezjod, Orfeusz) swoją mądrość zaczerpnęli z Pisma Świętego” jak podaje Wipszycka. Podobnie postępował inny aleksandryjski Żyd Filon, którego sylwetka zostanie omówiona w następnym podrozdziale. Uważał on Biblię za źródło wszelkiej wiedzy i mądrości. Wyszedł z założenia, że dosłowne tłumaczenie biblijne trzeba zastąpić interpretacją alegoryczną, twierdząc, że epizody biblijne są symbolicznym wyrazem prawd metafizycznych i moralnych.

Wracając jednak do uniwersalizmu religii żydowskiej, można powiedzieć, że istniał on już od dawna jednak dopiero w okresie hellenistycznym zaczął przybierać na sile. W swym założeniu judaizm miał dążyć do pozyskania jak największej liczby wyznawców wśród pogan. Bardzo pomocna stał się obietnica, którą później posługiwało się chrześcijaństwo, a mianowicie poganie będą zbawieni nawet jeśli nie wejdą w skład Ludu Wybranego, pod warunkiem, że uwierzą w Jedyne Boga i podporząd-

kują się pewnemu minimum zaleceń moralnych i rytualnych. Inną nieco formę miał prozelityzm żydowski czyli bezpośrednie przechodzenie pogań na religię mojżeszową. Służył temu między innymi grecki przekład Biblii, który nie był adresowany przecież do takich odbiorców. Istniały różne stopnie prozelityzmu jak uważa Wipszycka. Jedni całkowicie asymilowali się wchodząc do gmin na drodze adopcji dokonywanej przez któregoś z jej członków, inni natomiast przyjmowali tylko nakazy moralne i treść doktrynalną religii żydowskiej występując w źródłach pod mianem „bojących się Boga”.

Nie tylko jednak, jak się okazuje sprawy religijne ludności żydowskiej skupiały na sobie uwagę ludności greckiej. Również sami Żydzi wiele przejmowali od samych Greków. Na pewno wpływ kultury hellenistycznej był większy w diasporze aleksandryjskiej, niż na terenie Palestyny gdzie pozycja Świątyni Jerozolimskiej ciągle była bardzo silna. Pod względem dóbr materialnych, elity żydowskie nie mogły się jednak oprzeć hellenizacji. Wyrażało się to w sposobie ubierania, naśladowaniu budownictwa greckiego oraz w innych elementach związanych z podkreśleniem swego statusu majątkowego. Również w innych dziedzinach Żydzi podlegali asymilacji biorąc udział między innymi w życiu politycznym, sprawując funkcje urzędnicze jako lokalni administratorzy, czy poprzez uczestnictwo w operacjach finansowych.

Dla pokazania jak przedstawiały się stosunki żydowsko greckie trzeba by prześledzić dokładnie dzieje Aleksandrii od momentu jej założenia do momentu przejścia Egiptu w ręce rzymskie. Celem tego jest jednak ukazanie tylko pewnych cech charakterystycznych miasta założonego nad jeziorem Mareotis oraz, podkreślenie ważności tego ośrodka jako centrum diaspor żydowskiej, w której narodziła się wspólnota terapeutów będąca głównym obiektem badania. Jedynym świadectwem o ugrupowaniu żydowskich terapeutów, która powstała prawdopodobnie pod wpływem hellenizmu jest przekaz Filona, przedstawiciela aleksandryjskiego kręgu filozofów.